

Seletøy

SELETØYETS UTVIKLING

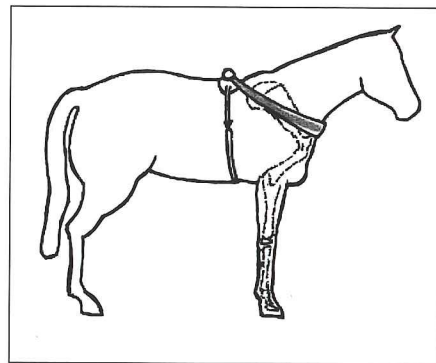
Den aller tidligste form for seletøy antas å være den typen hvor trekkbelastningen vesentlig ble overført mot skulderbladene ved en bred reim rundt hestens hals. Denne brede reima var først plassert som et åk hvor en gaffel av metall foran manken var festepunktet til kjøretøyet. En videre utvikling var at trekket belastet hestens brystparti og den brede reima ble ko-

blet til en type høvrebøyle bank manken samtidig som selen også ble utstyrt med en gjord. Høvrebøylen var også festepunktet for det kjøretøyet som ble trukket. Ved tyngre trekk hemmet denne brede reima hestens pustekapasitet.

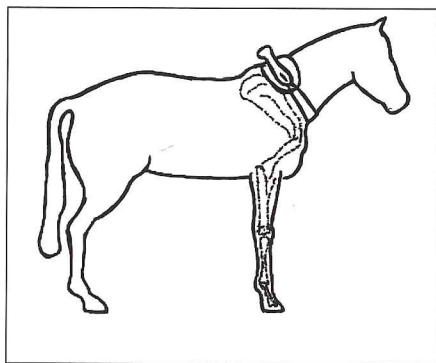
Oppfinnelsen av brystselen var derfor en betydelig forbedring av seletøyet. Samtidig ble trekkpunktet flyttet ned mot hestens ribbenshvelving.

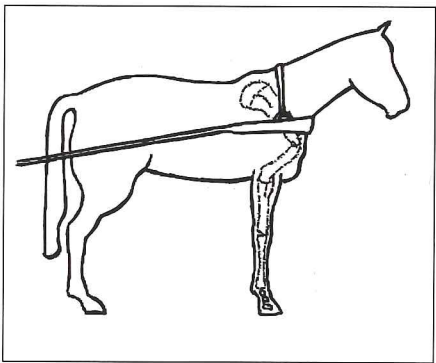
Arbeidskomte fra et av bryggeriene i Oslo.

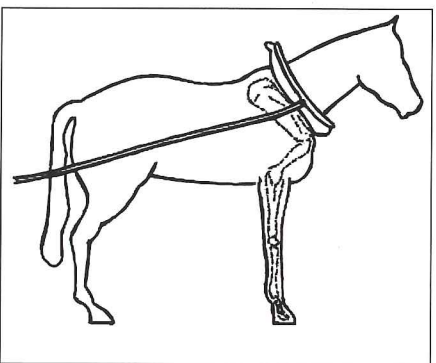
Den antatt første type seletøy med trekk via et slags åk. Etter J.A. Weller/Wikipedia.

Seletøy med halsreim, høvre og gjord. Kjøretøyet's trekkstang ble festet i høvrebøylen. Etter J.A. Weller/Wikipedia.

Prinsipp for trekkbelastning fra en brystsele med lavt trekkpunkt. Etter J.A. Weller/Wikipedia.

Prinsipp for trekkbelastning fra en sele med bogring. Etter J.A. Weeller/Wikipedia.

Komten, som er en forfinet utgave av ringputa, ble oppfunnet i middelalderen. Trekkstykket, som regel kalt dråtten, ble festet her så høyt at bogens bevegelser ble hindret minst mulig, derfor kunne hesten yte større trekraft. Bogtrær med eller uten puter, var den simpleste/enkleste form for komte, men prinsippet var det samme ved at trekket overføres på hestens bogblad.¹

I uminnelige tider har bogtreselen vært det vanligste seletøy i Norge, både til arbeid og stas. Så seint som i 1859 ble det i følge statsagronom J. Lindequist brukt mye ustoppede bogtrær til arbeidsbruk.² De bare bogtrærne var kjøligere enn stoppede og dermed gode til lett kjøring. Men til tynge arbeid hadde man løs underlagspute av for eksempel halm. En finere sele var i de aller fleste tilfeller utstyrt med polstrede bogtrær, mest over Østlandet og Trøndelag. Den hadde stoppet pute (bogring), som var en billigere utgave av den egentlige komte som var fasongsydd og madrassert. Eksempelvis kan det nevnes at i 1914 kostet en løspute halvparten av en

Den kom til Tyskland på 600-tallet. Hos oss er et motiv på et billedteppe i Osebergfunnet fra 800-tallet en av de tidligste dokumentasjonene.

Kineserne var de som førte an i utviklingen av seletøyet. De videreutviklet brystsele til ringputeselen omkring 400 år før Kristi fødsel. Til Europa

ser det ut at den har kommet på 8-900-tallet. Det er mye som tyder på at den først kom østfra til de nordlige områder. Med denne forbedringen fikk hestekraften for alvor noe å si i utviklingen av vår vestlige sivilisasjon; mer effektivt landbruk og handel, utvikling av markedsplasser som ble til byer.

KONGENS GADE 10

7

Nysølvs Bogtræsæle uden Bagsæle Kr. 65, 70, 80, 90.
forniklede Do. - Do. » 50, 55.

Nysølvs Brystsæler uden Bagsæle Kr. 55, 59, 50, 65, 75.

— Etableret 1876 —

JOHS. MICHELSEN

6

Sølvplet Enspændersæle Kr. 225, 250, 275.
Nysølv Do. » 125, 150, 175,
Sorte Do. „ 70, 80, 85, 90.

— Telefon 779 —

komte hos salmaker Sannes og Fossum i Kristiania.³

En velformet komte var som skredersøm for kjørehesten, derfor fulgte komteputa som regel med når slike hester ble omsatt.

I Norge har begrepet stassele vært mest knyttet til en bogtresele med faste påsprikrede puter. Et annet begrep har vært kirkesele. Som regel var det den utgaven med lange slange bogtrær og beslag av nysølv eller messing. Likevel har både komtesele og brystsele vært å se til stasbruk hos oss. Travselen var en lett og forenklet type av brystselen.

Det fantes også et par varianter av det vi kan kalle halvkomter. Den mest foreseggjorte ser ut som en vanlig kom-

te med kan åpnes nedentil. Et patentbeslag med en styretapp er karakteristisk for denne. I Sverige har man noe som kalles "halvcoller". Dette var ikke komter i ordets rette betydning, men korte fastputebogtrær uten overende i toppen og med en nakkereim i en lærhylse og vanlig brystseim.

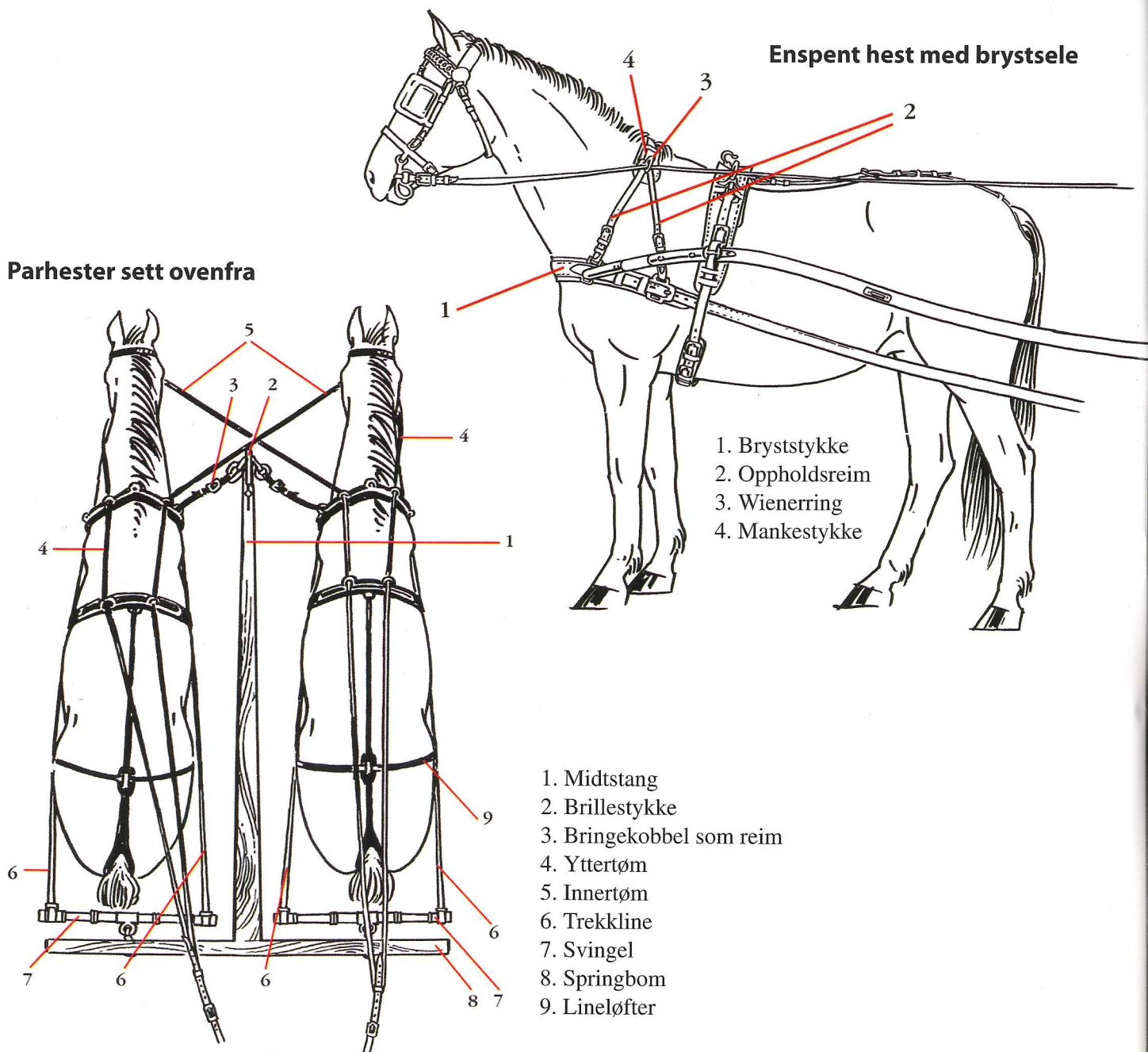
PRODUKSJON

Mye håndverk var nødvendig for å lage en skikkelig sele. Bogtrærne var snekkerarbeid og til dem valgte man helst asketre. Selepinner av tre, bein eller metall kunne ofte være både kunstferdige og dekorerte. Høvrer, spenner, beslag, bitt og bjeller i metaller som messing og nysølv var arbeid for en gjørtler. Smeden produserte

belsag av jern som høvrer, spenner, oreringer og enkle bitt. Alt dette måtte salmakeren har for hånden foruten sitt eget materiale, som var lær og skinn, bust og halm. Når selen var ferdig, ble de brukerens sak å sørge for tilpasning og daglig vedlikehold, slik at hesten følte seg vel i tøyet.

RETT SELETYPE TIL RETT ANLEDNING

I vår hjemlige kjøretkultur har bogtresele vært den dominerende, det være seg som robust arbeidssele, som "lettingssele" til skyssbruk, eller som forfinet stassele med utstyr av nysølv til høytidsbruk. De aller fleste enspente personkjøretøy som ble produsert her til lands var derfor beregnet for en slik

seletøytype, det vil si ispenning med ore og selepinner. Noen velrenomerte salmakere lagde også bogtrese-ler som var utstyrt med trekkliner og bringkobbler for å kunne brukes på landauere etc.⁴

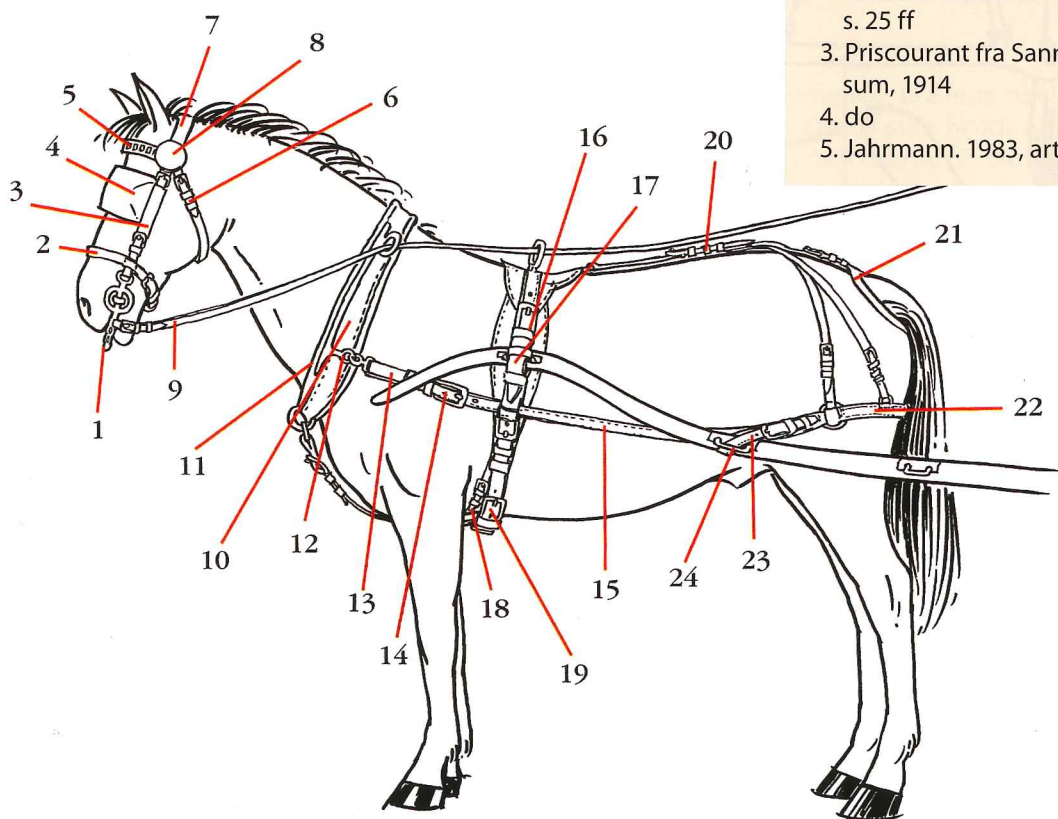
Brystselen har hatt et vesentlig mindre utbredelsesområde. Den har i hovedsak vært benyttet i fo forskjellige bruksområder. Det ene var som en enspennersele til bruk foran lette kjøretøy som karjol eller smalsele. Den andre var som et billig alternativ til komtesele ved kjøring for eksempel med jaktvogn og andre uformelle kjøretøy etter kontinental etikette. Naturfargede vogner skulle kjøres med brunt seletøy.

Komteselen ble brukt til både enbet, par- og spannkjøring. Den ble regnet for å være et meget formelt og luksuriøst seletøy. Riktignok hadde man både hverdagskomter med svarte beslag og spenner og staskomter med blankt utstyr. Et unntak var en meget høytidelig anledning som begravelleskjøring. Da skulle alt være svart, eller overdekket med et stort svart skaberakk (dekken).

Finere vognmenn benyttet komter til kupé, mylord og landauer. Private (gentlemen) brukte dessuten slike til ulike typer phaetons og showutgaver av tohjulte kjøretøy. Det forekom både enspente og flerspente typer. Som enspent type ble den også kalt dogcart- eller giggele, men dette omfat-

tet både komte- og brystsele. Noen brukte også betegnelsen salettsele, fordi den var utstyrt med en bred salett som var vanlig å bruke på tohjulte kjøretøy. Den vesentlige forskjellen på denne type sele og annen sele hvor hest og kjøretøy kobles sammen med selepinner, er antallet festepunkter. Ved bruk av selepinner blir de kun to festepunkter, mens her blir det hele seks når en hest skal festes til et kjøretøy. Dragarmene skal plasseres i sine dragløkker som kun har som funksjon å holde dragene oppe. Trekket kobles ved at trekklinesele festes til svingelen. Bremsefunksjonen ivaretas med den korte bakselen som med sine slengreimer festes i lakeikrampene på draget.⁵

Enspent hest med komtesele

1. Stangbitt
2. Nesereim
3. Kinnstykke
4. Skylapp
5. Pannebånd
6. Hakereim
7. Nakkestykke
8. Rosett

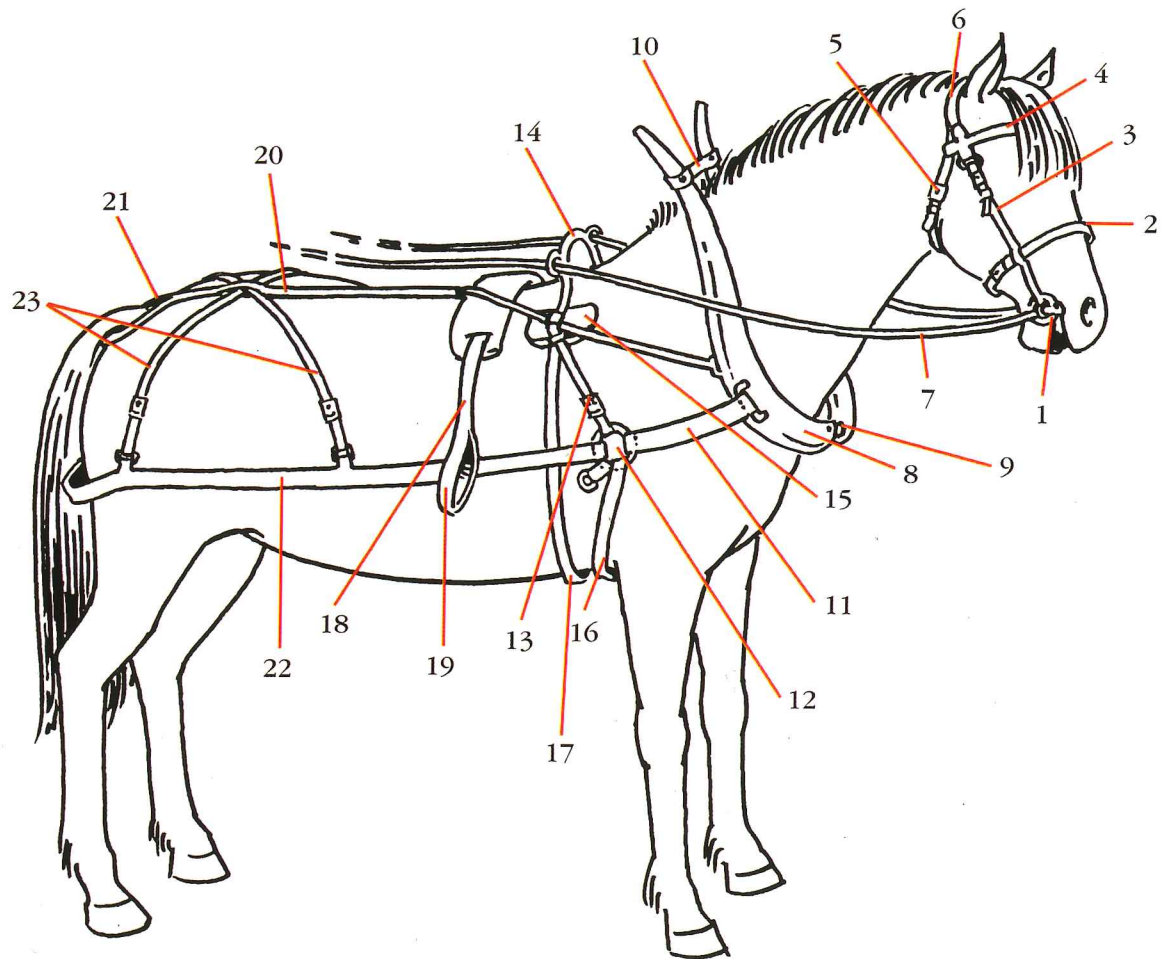
9. Tøm
10. Komte
11. Komtejern
12. Anker
13. Drått
14. Dråttspenne
15. Trekkline
16. Salett

17. Dragløkke
18. Undergjord
19. Overgjord
20. Ryggstykke
21. Halereim
22. Kort baksele
23. Slyngreim
24. Lakeikrampe

Noter

1. Wikipedia – nettsider: "Horse collar"
2. Lindequist og Jensenius, Ugeskrift for Norske Landmænd, 1859 s. 25 ff
3. Priscourant fra Sannes og Fossum, 1914
4. do
5. Jahrmann. 1983, artikkel i Trilla

Bogtresele

1. Bitt	9. Brystreim	17. Springgjord
2. Nesereim	10. Nakkereim	18. Bærepute
3. Kinnstykke	11. Drått	19. Bærereim
4. Pannebånd	12. Ore	20. Ryggstykke
5. Hakereim	13. Oppholdsreim for ore	21. Halereim (asmis, rompesterte)
6. Nakkestykke	14. Høvrebøyle	22. Baksele
7. Tøm	15. Høvreballe	23. Oppholdsreimer for baksele
8. Bogtrær	16. Bukgjord	